

AZ	ARM
<p>Manna çarlığı - Mannanın adı ilk dəfə e.ə. 843-cü ildə Aşşur salnaməsində qeyd olunur. Aşşur və Urartu dövlətləri arasında Urmiyaətrafi ərazilərə yiyələnmək uğrunda daimi mübarizə şəraitində Manna dövləti öz müstəqilliyini saxlamağa çalışmışdır. Mannanın çiçəklənməsi çar İranzunun hakimiyyəti illərinə təsadüf edir. E.ə. VIII əsrin sonu-VII əsrin əvvəllərində Qədim Şərqdə güclü dövlətlərdən birinə çevrilən Manna dövləti Urmiyaətrafi əraziləri, Qızılüzən çayı hövzəsinin xeyli hissəsini və ondan cənubda yerləşən bölgələri əhatə edirdi. E.ə. VII əsrin ortalarında Manna dövləti zəifləyir və e.ə. 590-cı illərdə madalılar tərəfindən zəbt olunur. Paytaxtı İzirtu şəhəri idi.</p>	<p>Մաննայի թագավորությունը -Մաննա անունն առաջին անգամ նշվում է մ.թ.ա. 843 թ. Աշշուրի տարեգրության մեջ: Աշշուրի և Ուրարտուի տարածքներին տիրապետելու համար մշտապես մղվող պայքարում՝ Մաննայի պետությունն աշխատել է պահպանել իր անկախությունը: Մաննայի բարգավաճումը համընկնում է Իրանգու թագավորի գահակալության տարիներին: Մ.թ.ա. VIII-րդ դարի վերջին ու VII-րդ դարի սկզբներին Հին Արևելքում հզոր պետություններից մեկը դարձած Մաննայի պետությունն իր մեջ ներգրավում է Ուրմիայի շրջակա տարածքները, Գըզըլուզան գետի ավազանի զգալի մասը և նրանից հարավ գտնվող շրջանները: VII-րդ դարի կեսերին Մաննայի պետությունը թուլանում է և մ.թ.ա. 590-ական թթ. նվաճվում է մադագիների կողմից: Մայրաքաղաքը Իզիրտուն էր.</p>
<p>Mada (Midiya) şahlığı - Madalıların tayfa ittifaqı Mannadan şərqdə və cənub-şərqdə yerləşən vilayətlərdə təşəkkül tapmışdı. E.ə. VI əsrin 70-ci illərində Kaşaritinin rəhbərliyi ilə baş vermiş güclü xalq üsyanı nəticəsində aşşurlular Mada vilayətlərindən tamamilə qovulmuş və burada Mada şahlığı meydana gəlmişdi. Mada şahı Kiaksar orduda islahatlar keçirdikdən sonra geniş işğallara başlamışdı. Aşşur çarlığı üzərində qələbəsi nəticəsində Mada Ön Asiyanın böyük dövlətinə çevrildi. Mannanın işğalının Madanın inkişafı üçün böyük əhəmiyyəti oldu. Yüksək inkişaf etmiş kənd təsərrüfatına və sənətkarlığa malik olan Manna Mada dövlətinin iqtisadiyyatının yüksəlişində mühüm rol oynadı və onun mədəni-iqtisadi mərkəzinə çevrildi. E.ə. 550-ci ildə Mada şahlığı süqut etdi və Əhəməni dövlətinin tərkibinə qatıldı. Paytaxtı Aqbatana (Ekbatana) şəhəri idi.</p>	<p>Մադայի (Միդիա) Թագավորությունը-Մադագիների ցեղային միավորումը կազմավորվել է Մաննայից արևելքում և հարավ-արևելքում գտնվող վիլայեթներում: Մ.թ.ա. VII-րդ դարի 70-ական թթ. Քաջթարիթի ղեկավարությամբ տեղի ունեցած ժողովրդական խոշոր ապստամբության արդյունքում աշուրցիներն ամբողջությամբ դուրս են հանվել Մադայի վիլայեթներից և այնտեղ ստեղծվել է Մադայի թագավորությունը: Մադայի տիրակալ Կիասկարը բանակում բարեփոխումներ անցկացնելուց հետո, սկսել է լայն ծավալի նվաճումներ իրականացնել: Աշշուրի թագավորության հանդեպ տարած հաղթանակի արդյունքում Մադան վերածվել է Առաջավոր Ասիայի խոշոր պետության: Մաննայի զավթելը մեծ նշանակություն ունեցավ Մադայի զարգացման համար: Բարձր զարգացած գյուղատնտեսություն ու արհեստագործություն ունեցող Մաննան կարևոր դեր խաղաց Մադայի պետության տնտեսության զարգացման համար և դարձավ նրա մշակութային- տնտեսական կենտրոնը: Մ.թ.ա. 550-ական թթ. Մադայի թագավորությունը անկում ապրեց և միացվեց Աքեմենյան պետությանը: Մայրաքաղաքը Ակբաթանան էր (Էկբաթանա):</p>

Skif çarlığı-Qədim Şərq qaynaqları şəhadət verir ki, e.ə. VII əsrin 70-ci illərində meydana gəlmiş Skif çarlığı bir neçə on il ərzində Ön Asiyanın hərbiyyəsi həyatında mühüm amil olmuşdur. İşkuz (skiflər) ölkəsi Kür çayının orta axarı ilə Urmiya gölü ətrafındakı Manna ərazisi arasında yerləşən vilayətləri əhatə edirdi. E.ə. VI əsrin 90-cı illərində Skif çarlığı çox zəhmli qüvvə sayılırdı. “Skif çarlığı” Azərbaycan zonasında nisbətən sabit əraziyə malik idi. Bu çarlıq azı 80 il yaşadı. Ön Asiyada “Skif çarlığı”nın, demək olar, tam hökmrənliyinə, ehtimal ki, e.ə. VII əsrin 20-ci illərinin axırında və ya 10-cu illərinin əvvəlində son qoyuldu. Asiyada yeni qüvvə, madalılar meydana gəldi. Çarlıq ləğv olunmuşdu, lakin skif əhali qrupları-“skiflər”, “ortokoribantlar” və “sakasələr” Azərbaycan ərazisində yaşamaqda davam edirdilər.

Mada-Atropatena dövləti -E.ə. 321-ci ildə yaranmışdı. Banisi Atropat idi. Bu dövlət rəsmən Mada, sonralar isə özünün ilk hökmdarının adı ilə tez-tez antik qaynaqlarda Atropatena adlandırılırdı. Urmiya gölü ətrafında və Arazboyu (müasir Cənubi Azərbaycan, İran Kürdistanı və müxtəlif dövrlərdə Şimali Azərbaycanın bəzi torpaqları) ərazidə yerləşirdi. Antik mənbələrə görə, e.ə. III əsrin 20-ci illərində şah Artabazan dövründə Atropatenanın ərazisi Arazdan şimalda Rioni çayının yuxarı axarlarındanək uzanaraq İberiyanın müəyyən hissəsini də əhatə edirdi. 244-cü ildə Atropatena Sasani şahı I Şapur tərəfindən istila edildi. Orta fars (pəhləvi) abidələrində Adurbadaqan (hərfən “odun himayəsində olan ölkə”) adlanan qədim Atropatena III yüzildən Sasani dövlətinin tərkibinə onun ayrılmaz hissəsi kimi daxil olur. Azərbaycan məfhumunun özü, həmçinin onunla bağlı siyasi və etno-mədəni xarakterli hadisələr və vəziyyətlər məhz Atropatena dövründə təşəkkül tapmağa başlamışdı. Paytaxtı Qazaka (və ya Qanzaka) şəhəri idi.

Sllyuifnnterh **řaqaqlnruřnlnr**-Znaqnljn Arnltyan aqrnurntrr vlyajnm kn, nr d.ř.a. VII- rŋ ŋarh 70-alkan řř. kyaqlnqlnrqlad Sllyuifnnterh řaqaqlnruřnlnr mř řanřh taaanadnyalkh rnrřaqrnm kyarlnr qnrđn k ŋarđtl anazaqvlnr Aahayh nraqmāřaŋařalkyln kyanřnm: Ħzlyuifnnterh trklyr (sllyuifnnter) Ħr mřz ntrannnm tr řnln qntř mřřhln hnuaanřn nl Nlrdřa řđř zřzalkyřnm Ūanńayh taaaradřř mřřz tntaqvlnrqlad vřlyajntřnter: Ū.ř.a. VI- rŋ ŋarh 90-alkan řř. Sllyuifnnterh řaqaqlnruřnlnr zaa t aqntęhly nld tr haaarvnm: «Sllyuifnnterh řaqaqlnruřnlnr» Aŋrřřřzanh qntnm haaanāaaarar kyanln taaaradř nlntr: Aŋ řaqaqlnruřnlnr qnynřnln nlnęaq anđvayn 80 taařh: Anazaqvlnr Aahaynm «Sllyuifnnterh řaqaqlnruřnlnr» qnynřyanń ađrŋŋnřyaađr kyartrh k aaal vtrř k tprvly d.ř.a VII- rŋ ŋarh 20-alkan řř.vtrřhln nl 10-alkan řř. slqřřh: Aahaynm anaz k tlyl ntr nld` maařlynter: Žnayađ vtrř tr tprvly řaqaqlnruřnlnr qnynřyanř, aaalyń sllyuifnnterh řnalyřnřnlnr` «sllyuifnnterh», «ortnlnrřřřanńnterh» k «aaalyanńnterh» zarrnalyęhln aayrtly Aŋrřřřzanh taaaradřnm:

Ūaŋa-Ūatrnayaaanāa-Ūatntđvly k d.ř.a. 321 řvlykanyh: Žhmnayřr Atatrnayaaan tr: Aya yltatnřnlnr yaazntnāayta Ūaŋa, řaly hntaaqaynm anntřly aqrnurntrnm zaa haařly Ħr anazřhnt třralkalyh anlnnlv Atatrnayaaanayh k anđvanđly: Ğanđly k Nlrdřa řđř zřzalky k Araqh trklyanřnl đqvlŋ (đaanānalyklyġ Zarralyahln Aŋrřřřzanh, Ħranalyan řrŋatnanh k taařtr đaanānalynter nm Žlyuifnnterh Aŋrřřřzanh nrŋz hnŋtrr) taaaradřnter nm: Anntřly aqrnurntrh tplyalynter nl, d.ř.a. III- rŋ ŋarh 20-alkan řř. Artaařaaqan řaqaqlnrh ortř Atatrnayaaanayh taaaradřř đqvltrvl Araq qntřġ mřńz Nřnřqntř vtrřhln hnuaanřnter, ntrqarvly k nan Ħtrřřayh nrŋz maatrr: 244 ř. Atatrnayaaanān nđvayly k Ūaaynr I zanh kŋŋmřġ: Ūřřnayayřyan yaaralyklyan (vřtřlyh) hnuzarđanńnter nm Aŋnrřřayalyan (řaanayh křalyh hnđvanāvlnrřyan taly tŋŋ trklyr) kŋzvlŋ hnāqnljn Atatrnayaaanān III ŋarřġ mntnm k Ūaaanřnterh yltatnřyan kyaqr, nrayta nřa anřađanđly ma: Aŋrřřřzanh haaalyęnřnlnr, řńzayta nan nřa hnt kyaqlad

	<p>քաղաքական ու էթնո-մշակութային բնույթի դեպքերը և իրադարձությունները գոյություն են ունեցել հենց Ատրոպատենայի ժամանակաշրջանում: Մայրաքաղաքը եղել է Գազական (կամ Գանձական):</p>
<p>Qafqaz Albaniyası-Albaniya dövlətinin e.ə. IV -III əsrlərdə formalaşdığı ehtimal olunur.Şimalda Qafqaz dağları, Şərqdə Xəzər dənizi, qərbdə İberiya, cənubqərbdə Ermənistan, cənubda isə Atropatena ilə həmsərhəd idi. Beləliklə, Qədim Albaniyanın ərazisi müasir Azərbaycan Respublikasını, indiki Ermənistan Respublikasının böyük hissəsini, Dağıstan Respublikasının (Rusiya Federasiyası) cənub hissəsini, Gürcüstanın Alazan və İori çaylarının vadisini əhatə edirdi. Antik, alban və digər mənbələrin məlumatına görə, Albaniyada 26 tayfa məskunlaşmışdı. Alban tayfası Şimali Azərbaycanda ən iri tayfalardan biri idi. Məhz buna görə də bütün ölkə “Albaniya” adlanmağa başlamışdı. Antik dövrdə Albaniya yadelli işğalçılara qarşı inadlı mübarizə aparmış və müstəqilliyini qoruya bilmişdi.</p> <p>Alban tarixçisi Musa Kalankatuklunun qeyd etdiyi ənənəyə görə, b.e. I əsrində Albaniya hökmdar Aran tərəfindən idarə olunurdu. Bu zaman Albaniyanın ərazisi Araz çayından Xunarakert qalasınadək (Qazax-Boçalı zonasında) çatırdı. 262-ci ildə Sasanilər dövlətinin tərkibinə daxil edildi. 314-cü ildə alban hökmdarı Urnayr xristianlığı qəbul edərək, onu Albaniyanın dövlət dininə çevirmişdi. 705-ci ildə ərəb istilaları nəticəsində Albaniyanın mövcudluğuna son qoyulur. Paytaxtı Kabala (Qəbələ) və Bərdə şəhərləri olmuşdur.</p>	<p>Կովկասյան Ալբանիա-Ալբանիայի պետության ձևավորման հավանական ժամանակաշրջանը համարվում են մ.թ.ա. IV-III-րդ դարերը: Նա սահմանակից էր հյուսիսից Կովկասյան լեռների, արևելքից Կասպից ծովի, արևմուտքից Իբերիայի, հարավ-արևմուտքից Հայաստանի, իսկ հարավից Ատրոպատենայի հետ: Այսպիսով պատմական Ալբանիայի տարածքն ընդգրկում էր ներկայիս Ադրբեջանական Հանրապետությունը, ներկայիս Հայաստանի Հանրապետության մեծ մասը, Դաղստանի Հանրապետության (Ռուսստանի Դաշնություն), հարավային մասը, Վրաստանի Ալազանի ու Իոթի գետերի հովիտները: Անտիկ արբանական և այլ աղբյուրների տեղեկատվության համաձայն, Ալբանիայում 26 ցեղեր են ապրել: Ալբանական ցեղը Հյուսիսային Ադրբեջանում ամենախոշոր ցեղերից մեկն էր: Հենց դրա համար էլ ողջ երկիրը «Ալբանիա» է կոչվել: Անտիկ ժամանակաշրջանում Ալբանիան համառ պայքար է մղել օտարերկրյա զավթիչների դեմ և կարողացել է պահպանել իր անկախությունը: Ալբանացի պատմաբան Մուսա Կադանկատվացու տեղեկատվության համաձայն, մ.թ. I դարում Ալբանիանիայի ղեկավարությունն իրականացրել է տիրակալ Արանը: Այդ ժամանակ Ալբանիայի տարածքը հասնում էր Արազ գետից մինչև Խունարակերտ բերդը (Ղազախ-Բորչալու տարածքում): 262 թ. մտել է Սասանիների պետության կազմի մեջ: 314 թ. Ալբանիայի տիրակալ Ումայրը ընդունել է քրիստոնեությունը և այն դարձրել է Ալբանիայի պետական կրոն: 705 թ. արաբական արշավանքների արդյունքում վերջ է տրվել Ալբանիայի գոյությանը: Մայրաքաղաքները եղել են Գաբալա ու Բարդա քաղաքները:</p>
<p>Տիրվանշահար -VI yūzilin əvvəllərində alban arşakilər sülaləsinin Sasanilər tərəfindən ləğvi qədim Şirvan torpağında, Şabrançay və Gilgilçay hövzələri ərazisində “şirvanşah” titullu hakimlərin idarə etdiyi yeni qurumun təşəkkülü üçün zəmin yaratdı. Onun şimal sərhəddi Dərbənd idi. Tarixi ənənə bu dövlətin əsasının qoyulmasını Sasani hökmdarı I Ərdəşirin (224-241), digər müləhizəyə əsasən isə I Xosrov Ənuşirəvanın (531-579) adları ilə bağlayır.</p>	<p>Շիրվանշահերի պետությունը-VI -րդ դարի սկզբին Սասանիների կողմից արբանական արշակունիների տոհմի վերացնելը, հող նախապատրաստեց Շիրվանում, Շաբրանչայ և Գիլգիլչայի ավազանների տարածքում «շիրվանշահ» տիտղոսով տիրապետողների գլխավորած նոր կառուցվածքի կազմավորման համար: Նրա հյուսիսային սահմանը Դերբեդն էր:</p>

Mənbələrdə ilkin şirvanşahların adları haqqında məlumat yoxdur. Qeyd etmək lazımdır ki, şirvanşahlar tarix boyu istiqlal uğrunda mübarizə aparmış və ölkəni əsasən müstəqil surətdə idarə etmişlər. Lakin Şirvan işğalçıların hakimiyyəti altına düşdükdə, şirvanşahlar vassal asılılığında olmuş və öz süzerenlərinə vergi ödəmişlər. Ərəblər dövründə (X əsr və sonralar) Şirvanın sərhədləri şimalda Qafqaz dağlarının cənubşərq ətəkləri, cənub-qərbdə onu Arrandan və Muğandan ayıran Kür çayı, şimal-qərbdə Qanıx (Alazan) çayı, şərqdə Xəzər dənizi idi. Şirvanşahlar dövləti on əsr ərzində öz müstəqilliyi uğrunda qəhrəmancasına mübarizə aparmasına baxmayaraq, 1538-ci ildən sonra faktiki olaraq aradan çıxdı. O, tarix səhnəsinə çıxan güclü Azərbaycan Səfəvilər dövləti qoşunlarının zərbələri altında süqut etdi. Şirvan dövlətinin paytaxtı Şamaxı idi. XII əsrdən Bakı şəhəri iqamətgaha çevrildi və sonralar, XV əsrdə paytaxt tamamilə buraya köçürüldü.

Պատմական ավանդության համաձայն, այդ պետության հինադիրն է համարվում Սասանիների տիրակալ Արդաշիր I-ը (224-241), մեկ այլ ենթադրության համաձայն՝ Խոսրով I Անուշիրվանը (531-579): Աղբյուրներում նախնական շիրվանշահերի անվան մասին տեղեկատվություններ չկան: Պետք է նշել, որ շիրվանշահերը պատմության ընթացքում պայքարել են ինքնիշխանության համար և երկիրը հիմնականում կառավարել են անկախ ձևով: Սակայն Շիրվանը գավթիչների իշխանության տակ անցնելուց հետո, շիրվանշահերը գտնվել են վասալական կախվածության վիճակում և հարկ են վճարել իրնց ինքնիշխանության համար: Արաբական տիրապետության ժամանակ (X-րդ դարում և հետագայում) Շիրվանի սահմանները հյուսիսում հասնում էին մինչև Կովկասյան լեռների հարավ-արևելյան լանջերը, հարավ-արևմուտքում նրան Արրանից ու Մուղանից բաժանում էր Քուռ գետը, հյուսիս-արևմուտքից սահմանները հասնում էին մինչև Գանրիս (Ալազան) գետը, արևելքում՝ Կասպից ծովը: Չնայած Շիրվանշահերի պետությունը տաս դարվա ընթացքում հերոսաբար պայքար էր մղել իր անկախության համար, 1538 թ. հետո փաստորեն կորցրեց իր անկախությունը: Պատմական ասպարեզ դուրս եկած՝ ադրբեջանական Սեֆևիների հզոր պետության գործերի հարվածների հետևանքով վերջ տրվեց նրա գոյությանը: Շիրվանի պետության մայրաքաղաքն էր Շամախին: XII -րդ դարից Բաքու քաղաքը վերածվում է նստավայրի, իսկ հետագայում XV -րդ դարում մայրաքաղաքը ամբողջությամբ տեղափոխվում է այնտեղ:

Sacilər dövləti-9-cu əsrin sonunda xilafətin siyasi hakimiyyətinin zəifləməsi tarixi Azərbaycan ərazisində müstəqil və yarımmüstəqil dövlətlərin yaranmasına səbəb oldu. Həmin dövrdə cənubda Sacilər sülaləsinin yaratdığı yeni dövlət təşəkkül tapdı (898-941). Dövlətin yaranması mənşəcə usruşanalı türk olan xəlifə sərkərdəsi Əbu-s-Sac Divdadatın oğlu Məhəmmədinin adı ilə bağlıdır. Sacilər sülaləsinin ən görkəmli nümayəndəsi, bütün Azərbaycan torpaqlarını ilk dəfə müstəqil dövlət çərçivəsində birləşdirə bilmiş Yusif ibn Əbu-s-Sac olmuşdur. Qərbdə Ani və Dvindən şərqdə Xəzər dənizindək, cənubda Zəncandan şimalda Dərbəndədək olan geniş ərazi Sacilərə tabe oldu. 941-ci ildə Deyləm hakiminin oğlu, Salarilər nəslindən olan Mərzban ibn Məhəmməd Sacilərin Azərbaycandakı hakimiyyətinə son qoydu.

Սաջիների պետությունը-9-րդ դարի վերջում խալիֆաթի քաղաքականապես թուլացումը պատճառ դարձավ պատմական Ադրբեջանի տարածքում անկախ և կիսանկախ պետության ստեղծման համար: Նույն ժամանակաշրջանում հարավում Սաջիների տոհմի կողմից նոր պետություն ստեղծվեց (898-941): Այդ պետության ստեղծումը կապված է՝ ուսրուշանցի, ազգությամբ թուրք, խալիֆայության ղեկավար Աբու-ս-Սաջ Դիվդադաթի որդի Մուհամմեդի անվան հետ: Սաջիների տոհմի ամենանշանավոր ներկայացուցիչն է եղել ողջ ադրբեջանական հողերն առաջին ասանգամ անկախ պետության շրջանակներում միավորող Յուսիֆ իբն Աբու-ս-

<p>Rəvvadilər sülaləsi tarix səhnəsindən çıxır. Paytaxtı Təbriz və Marağa şəhərləri olmuşdur.</p>	<p>həyasatlıqը լինելու մասին: Քաղաքական իշխանությունը կորցրած Ռևվադիները երկար տարիներ չկարողացան վերադարձնել իրենց նախկին վեհությունը: Միայն 1107/1108 թթ. Աղբյուրներում նշվում է Աղբեջանի հարավարևմուտքի հողերին տիրող Մարաղայի տիրակալ Ահմեդիլի իբն Իբրահիմ իբն Վեհուդան եր-Ռևվադիի անունը: 1116\1117 թթ. Ահմեդիլիի Բաղդադում խալիֆի պալատում բաթինիներից մեկի կողմից սպանվելուց հետո, Ռևվադիները դուրս են մղվում պատմական ասպարեզից: Մայրաքաղաքներ են եղել Թավրիզ ու Մարաղա քաղաքները:</p>
<p>Տեղդադիլեր ղեկավարությունը - Աղբեջանի ու մի շարք հարևան երկրների ռազմաքաղաքական պատմության մեջ ակտիվ դեր խաղացած Շեղդադիլների տոհմը X-րդ դարի կեսերից մինչև XII-րդ դարի վերջը՝ Հարավային Կովկասի Գյանջայի, Նախչըվանի, Դվինի և Անիի էմիրություններում իրականացրել է իշխանության ղեկավարությունը: 951 թ. Սալարիների պետության մեջ ստեղծված ծանր վիճակից օգտվող, ազգությամբ քուրդ Շեղդադիլների տոհմի ներկայացուցիչ Մուհամմեդ իբն Շադդադ իբն Գուրթազը, իսկ նրանից հետո նրա որդիները՝ Աբուլխասան Ալի Լաշքարին ու Ֆազլը ուժեղացնում են Սալարիների տիրապետության տակ գտնվող հողերի ուղղությամբ պայքարը: 971 թ. Լաշքարին այն ժամանակ Սալարիների մոտ ծառայության մեջ գտնվող եղբոր՝ Ֆազլի գործունեության արդյունքում կարողացավ իր ձեռքը վերցնել Գյանջայի ղեկավարությունը: Կենտրոնը Գյանջան հանդիսացող Շեղդադիլների պետության հիմքը դրվեց: Սալարիների տիրակալ Իբրահիմի կողմից կազմակերպված Գյանջայի անհաջող շրջապատումից հետո կնքված պայմանագիրը պատճառ դարձավ՝ Արրանի զգալի մասը (Բարդան, Շամքիրը, Նախչըվանը և այլն) Շեղդադիլների ձեռքն անցնելուն: 1075 թ. Սելջուկները վերջ են տվել Շեղդադիլների պետության գոյությանը:</p>	<p>Տեղդադիլեր ղեկավարությունը - Աղբեջանի ու մի շարք հարևան երկրների ռազմաքաղաքական պատմության մեջ ակտիվ դեր խաղացած Շեղդադիլների տոհմը X-րդ դարի կեսերից մինչև XII-րդ դարի վերջը՝ Հարավային Կովկասի Գյանջայի, Նախչըվանի, Դվինի և Անիի էմիրություններում իրականացրել է իշխանության ղեկավարությունը: 951 թ. Սալարիների պետության մեջ ստեղծված ծանր վիճակից օգտվող, ազգությամբ քուրդ Շեղդադիլների տոհմի ներկայացուցիչ Մուհամմեդ իբն Շադդադ իբն Գուրթազը, իսկ նրանից հետո նրա որդիները՝ Աբուլխասան Ալի Լաշքարին ու Ֆազլը ուժեղացնում են Սալարիների տիրապետության տակ գտնվող հողերի ուղղությամբ պայքարը: 971 թ. Լաշքարին այն ժամանակ Սալարիների մոտ ծառայության մեջ գտնվող եղբոր՝ Ֆազլի գործունեության արդյունքում կարողացավ իր ձեռքը վերցնել Գյանջայի ղեկավարությունը: Կենտրոնը Գյանջան հանդիսացող Շեղդադիլների պետության հիմքը դրվեց: Սալարիների տիրակալ Իբրահիմի կողմից կազմակերպված Գյանջայի անհաջող շրջապատումից հետո կնքված պայմանագիրը պատճառ դարձավ՝ Արրանի զգալի մասը (Բարդան, Շամքիրը, Նախչըվանը և այլն) Շեղդադիլների ձեռքն անցնելուն: 1075 թ. Սելջուկները վերջ են տվել Շեղդադիլների պետության գոյությանը:</p>

Azərbaycan Atabəyləri (Eldənizlər) dövləti - Səlcuqilər dövlətinin tənəzzülü dövründə yaranmış müstəqil soltanlıqlar öz növbəsində, yeni tip dövlət birliklərini doğurdu. Bu dövlətlərin yaradıcıları Səlcuq sultanlarının keçmiş kölələri (məmlük) idilər. Həmin dövlətlərin hakimləri adətən səlcuqilərin vəliəhd şahzadələrinin (məliklərin) tərbiyəçilərindən olurdu ki, onlara da «atabəy» («ata-hakim») deyirdilər. Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin (1136-1225) banisi Şəmsəddin Eldəniz idi. II Toğrulun ölümündən sonra Sultan Məsud 1136-cı ildə atabəy Eldənizi mərhum II Toğrulun dul arvadı Möminə xatınla evləndirdi və onu iqamətgahı Gəncə olan Arranın valisi təyin etdi. Tezliklə Eldəniz Arran əmirələrini özünə tabe etdi və sultan Məsudun ölümü ərəfəsində demək olar ki, Arranın müstəqil hakiminə çevrildi. Eldəniz tezliklə Şirvanı da öz hakimiyyətinə tabe etdi. Sultan Məsudun Azərbaycanda canişini olan Çavlının ölümündən (1146) sonra Eldəniz qarışıqlıqdan istifadə edərək, Naxçıvan vilayətini də öz torpaqlarına birləşdirdi. Eldəniz öz paytaxtını da buraya köçürdü. 1161-ci ildə Şəmsəddin Eldənizin qoşunları Həmədanı tutdu və İraq sultanlığının taxtına Eldənizin kiçikyaşlı oğulluğu Arslan şah çıxarıldı. Həmədan şəhəri Sultan Arslan şahın və atabəy Eldənizin paytaxtı oldu. Arslan şah sultan elan olunduqdan sonra onun atabəyi «ulu atabəy» ləqəbini aldı. Beləliklə, Şəmsəddin Eldəniz İraq sultanlığının həqiqi başçısı oldu. Bu dövrdən başlayaraq, «atabəy» ləqəbinin, «vəliəhd şahzadənin tərbiyəçisi» kimi ilkin mənası öz məzmununu dəyişir və hökmdarın ali tituluna çevrilir. Azərbaycan Atabəyləri dövləti müxtəlif vaxtlarda bir sıra iri əyalət və vilayətlərdən ibarət idi. Onların dəqiq müəyyənləşdirilmiş sərhədləri yox idi. Azərbaycan, Arran (Naxçıvan), Fars İraqı, Rey və Həmədan vilayətləri həmişə bu dövlətin tərkibində olmuşlar. Xarəzmşah Cəlaləddinin Azərbaycana 1225-ci ildə yürüşü dövründə atabəy Özbəyin baş verən ölümü ilə Azərbaycan Atabəylər dövlətinə son qoyulur.

Ադրբեջանի Աթաբեկների (Էլդենիզների) պետությունը-Սելջուկների պետության քայքայումից հետո ստեղծված անկախ սուլթանություններն իրենց հերթին նոր տիպի պետական միավորումներ ստեղծեցին: Այդ պետությունների ստեղծողները՝ Սելջուկ սուլթանների նախկին սարուկներն էին (մամլուկները):

Այդ պետությունների տիրակալները սովորաբար լինում էին սելջուկների վալիահդ թագաժառանգների (մելիքների) դաստիարակներից, նրանց էլ «աթաբեկ» էին անվանում («հայր տիրակալ»): Ադրբեջանի Աթաբեկների պետության հիմնադիրը Շեմսեդդին Էլդենիզն էր: (1136-1225), Թողրուլ II-ի մահվանից հետո Սուլթան Մեսուդը 1136 թ. Աթաբեկ Էլդանիզին ամուսնացրեց հանգուցյալ Թողրուլ II-ի այրի կնոջ՝ Մոմունա խաթունի հետ և նրան՝ մայրաքաղաքը Գյանջան եղող Արրանի վալի նշանակեց: Շուտով Էլդենիզը Արրանի էմիրներին հպատակեցրեց իրեն և Սուլթան Մասուդի մահվան ժամանակ, կարելի է ասել դարձավ Արրանի անկախ տիրակալը: Էլդենիզը շուտով Շիրվանն էլ հպատակեցրեց իր իշխանությանը:

Սուլթան Մասուդի Ադրբեջանում ներկայացուցիչը հանդիսացող Ջավայի մահվանից հետո (1146) Էլդենիզն օգտվելով խառնաշփոթությունից, Նախչըվանի վիլայեթն էլ միացրեց իր հողերին: Նա իր մայրաքաղաքն էլ տեղափոխեց այնտեղ: 1161 թ. Շեմսեդդին Էլդենիզի գորքերը գրավեցին Համադանը և Իրաքի սուլթանության գահ բարձրացվեց Էլդենիզի կրտսեր որդեգիր Արսլանը: Համադան քաղաքը դարձավ Սուլթան Արսլան շահի և աթաբեկ Էլդենիզի մայրաքաղաքը: Արսլան շահը սուլթան հռչակվելուց հետո, նրա աթաբեկը ստացավ «մեծ աթաբեկ» մականունը: Այսպիսով, Շեմսեդդին Էլդենիզը դարձավ Իրաքի սուլթանության իսկական ղեկավարը: Այդ ժամանակաշրջանից սկսած, «աթաբեկ» մականունը փոխում է «վալիահդ թագաժառանգի դաստիարակի» իր նախնական իմաստը և վերածվում է տիրակալի բարձրագույն տիտղոսի: Ադրբեջանի Աթաբեկների պետությունը տարբեր ժամանակներում բաղկացած էր մի շարք խոշոր գավառներից ու վիլայեթներից: Նրանք չունեին ճշգրիտ որոշված սահմաններ: Ադրբեջանի, Արրանի (Նախչըվան), Պարսկական Իրաքի, Ռեյի ու Համադանի վիլայեթները մշտապես եղել են

	<p>այդ պետության կազմում: Խարեզմշահ Ջելալեդդինի 1225 թ. Ադրբեջան արշավանքի ժամանակ, աթաբեկ Ուզբեկի մահվանից հետո, վերջ է դրվում Ադրբեջանի Աթաբեկների պետությանը:</p>
<p>Qaraqoyunlu dövləti - Hələ VI-VII əsrlərdə Azərbaycan xalqının təşəkkülündə iştirak etmiş oğuz tayfalarından olan qaraqoyunlular bu dövlətin hərbi-siyasi həyatında fəal iştirak edirdilər. 1408-ci ilin yazında Azərbaycan qaraqoyunlular tayfa birliyinin başçısı Qara Yusif Teymurilərin qoşunlarını məğlub edərək Azərbaycandan çıxartdı. Bu dəfə Azərbaycanda hakimiyyəti təkbaşına ələ keçirmək üstündə Qara Yusiflə Cəlairi Sultan Əhməd arasında mübarizə başlandı. Qara Yusif 1410-cu ilin avqustunda Təbriz yaxınlığında Sultan Əhmədə qalib gəldi və onu edam etdirdi. Kürdən cənubdakı Azərbaycan torpaqlarında yeni Azərbaycan dövləti-Qaraqoyunlu dövləti (1410-1467) meydana gəldi. Qaraqoyunlu dövlətinin paytaxtı Təbriz şəhəri idi. Müxtəlif vaxtlarda Azərbaycanın cənubu ilə yanaşı, Gürcüstanın bir hissəsi, Ermənistan, Kürdüstan, İraq və Qərbi İran Qaraqoyunlu dövlətinin tərkibində olmuşdur. Azərbaycan Qaraqoyunlu dövləti 1467-ci ilin sonunda süquta uğradı və Azərbaycan zəminində yeni siyasi qurum-Uzun Həsənin Ağqoyunlu dövləti təşəkkül tapdı.</p>	<p>Գարագոյունլուների Պետությունը-Դեռ VI-VII-րդ դարերում ադրբեջանական ժողովրդի կազմավորմանը մասնակցած օղուզական ցեղերից եղող Գարագոյունլուները ակտիվ մասնակցություն են ունեցել այդ պետության ռազմա-քաղաքական կյանքում: 1408 թ. գարնանը Ադրբեջանի Գարագոյունլուների ցեղային միավորման ղեկավար Գարա Յուսիֆը պարտության մատնելով Թեյմուրիների զորքերին, նրանց դուրս է հանում Ադրբեջանից: Այս անգամ Ադրբեջանում իշխանությունը միանձնյա ղեկավարելու համար պայքար է սկսվում Գարա Յուսիֆի ու Ջելաիրի Սուլթան Սիմեդի միջև: Գարա Յուսիֆը 1410 թ. օգոստոսին Թավրիզի մոտ պարտության է մատնում Սուլթան Սիմեդին և նրան անդամահատում են: Քուռ գետից հարավ Ադրբեջանի հողերում նոր Ադրբեջանական պետություն է ստեղծվում՝ Գարագոյունլուների պետությունը (1410-1467): Նրա մայրաքաղաքը Թավրիզն էր: Տարբեր ժամանակներում Ադրբեջանի հարավային մասի հետ մեկտեղ, Վրաստանի մի մասը, Հայաստանը և Բրդստանը, Իրաքն ու արևմտյան Իրանը եղել են Գարագոյունլուների պետության կազմում: Ադրբեջանի Գարագոյունլուների պետությունը 1467 թ. վերջին կազմալուծվում է և Ադրբեջանում կազմավորվում է նոր քաղաքական կառուցվածք՝ Ուզուն Հասանի Աղգոյունլուների պետությունը:</p>
<p>Աղգոյունlu dövləti - Աղգոյունlular VI əsrin sonu, VII əsrin əvvəllərində Baş Qafqaz dağları ilə Araz çayı arasındakı ərazidə yaşayırdılar. Bu tayfaların bir qismi sonralar Kiçik Asiyanın şərqində (Şərqi Anadoluda), Diyarbəkirdə və İraqda da məskunlaşdılar. 1453-cü ildə cəsur sərkerdə və müdrik dövlət xadimi Uzun Həsənin hakimiyyətə gəlməsi ilə paytaxtı Diyarbəkir olan Ağqoyunlu tayfa birliyi daha da qüvvətləndi. Uzun Həsən 1467-ci ildə Qaraqoyunlu dövlətinin varlığına son qoydu. 1468-ci ildə Qaraqoyunlu dövlətinin bütün ərazisini ələ keçirdi və paytaxtı Diyarbəkirdən Təbrizə köçürdü. Qısa müddət ərzində əldə etdiyi parlaq qələbələr nəticəsində Uzun Həsən Kürdən cənubdakı Azərbaycan torpaqları və</p>	<p>Աղգոյունլուների պետությունը-Աղգոյունլուները VI -րդ դարի վերջին ու VII -րդ դարի սկզբներին ապրել են Մեծ Կովկասյան լեռների և Արագ գետի միջև ընկած հողերում: Այդ ցեղերի մի մասը հետագայում Փոքր Ասիայի արևելքում (Արևելյան Անատոլիա) Դիարբեքիում ու Իրաքում էլ են ապրել: 1453 թ. քաջ զորապետ ու իսելացի պետական գործիչ Ուզուն Հասանի իշխանության գալով, մայրաքաղաքը Դիարբեքիքը եղող Աղգոյունլուների ցեղային միավորումն էլ ավելի ուժեղացավ: 1467 թ. Ուզուն Հասանը վերջ դրեց Գարագոյունլուների պետության գոյությանը: Նա</p>

<p>Diyarbəkirdən əlavə Qərbi Azərbaycanı, Kürdüstanı, Tiflis də daxil olmaqla Gürcüstanın bir hissəsini, İranın böyük hissəsini və İraqı da Ağqoyunlu dövlətinə (1468-1501) birləşdirdi. Uzun Həsən Xorasandan Aralıq dənizi sahilində yerləşən Qaraman bəyliyinə qədər əraziləri əhatə edən böyük bir imperiya yaratdı. Uzun Həsənin hakimiyyəti illərində Ağqoyunlu dövləti Yaxın və Orta Şərqi ən qüdrətli dövlətlərindən birinə çevrildi. Uzun Həsənin ölümündən sonra Ağqoyunlu dövləti daxili çəkişmələr nəticəsində tədricən tənəzzülə uğradı. 1499-cu ildə Ağqoyunlu dövləti artıq iki hissəyə bölündü, 1501-ci ildə isə öz yerini Uzun Həsənin nəvəsi İsmayılın qurduğu Səfəvi-Qızılbaş dövlətinə verdi.</p>	<p>1468 j. Ձեռք բերեց Գարագոյունլուների պետության բոլոր տարածքները և մայրաքաղաքը Դիարբեքիից տեղափոխեց Թավրիզ: Կարճ ժամանակի ընթացքում ձեռք բերած փայլուն հաղթանակների արդյունքում Ուզուն Հասանը՝ Քուռ գետից հարավ Ադրբեջանի հողերը և Դիարբեքիից բացի Արևմտյան Ադրբեջանը, Քրդստանը, Թիֆլիսը ներառյալ Վրաստանի մի մասը, Իրանի մեծ մասը և Իրաքը միացրեց Աղգոյունլուների պետությանը (1468-1501 j.): Ուզուն Հասանը Խորասանից մինչև Միջերկրական ծովի ափերում գտնվող Գարամանի բեկությունը եղած հողերը ներգրավող տարածքում մեծ մի կայսրություն ստեղծեց: Ուզուն Հասանի իշխանության օրոք Աղգոյունլուների պետությունը վերածվեց Մերձակա ու Միջին Արևելքի ամենահզոր պետություններից մեկի: Ուզուն Հասանի մահից հետո, Աղգոյունլուների պետությունը ներքին քաշքշուկների արդյունքում աստիճանաբար կազմալուծնեց: 1499 j. Աղգոյունլուների պետությունն արդեն երկու մասի է բաժանվում, իսկ 1501 j. իր տեղը զիջում է Ուզուն Հասանի թոռան Իսմաիլի ստեղծած Սեֆևիների-Գրգրլբաշների պետությանը:</p>
---	--

Azərbaycan Səfəvilər dövləti - XVI əsrdə Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin (1501-1736) ictimai-iqtisadi, siyasi, mədəni, ideoloji mərkəzi olmuşdur. Azərbaycan, İran, Cənubi Türkmənistan və müasir Əfqanıstan (Bəlx vilayəti istisna olmaqla), İraqi-Ərəb və s. ərazilər Səfəvilər dövlətinin sərhədləri daxilində idi. Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin əsasını I Şah İsmayıl qoymuşdur. Mükəmməl təhsil və tərbiyə almış İsmayıl 1499-cu ildən etibarən gərgin hərbi-siyasi fəaliyyətə qoşuldu. 1501-ci ildə şahlıq taxtına yiyələnmiş, yeni dövlət qurmuş I İsmayıl qısa müddət ərzində bu dövləti qüdrətli imperiyaya çevirdi. Səfəvilər dövlətini idarə edən sülalənin adı mənşəcə Azərbaycan türkü olmuş Səfəviyyə təriqətinin başçısı Şeyx Səfiəddin İshaq Ərdəbilinin adı ilə bağlıdır. Səfəvilər dövlətinin paytaxtı müxtəlif vaxtlarda Təbriz (1501-1555), Qəzvin (1555-1598) və İsfahan (1598-ci ildən) şəhərləri olmuşdur. Səfəvilər dövlətinin ictimai, iqtisadi, mədəni cəhətdən ən çox inkişaf etmiş əyaləti Azərbaycan idi. Azərbaycanın qızılbaş tayfaları (dövlətin mənbələrdə “Qızılbaş dövləti” kimi qeyd olunması da məhz bu tarixi gerçəklikdən qaynaqlanır) və Ərdəbil feodalları Səfəvilər dövlətində aparıcı rol oynamışlar. I Şah İsmayılın oğlu I Təhmasib də Azərbaycan torpaqlarının birləşdirilməsi siyasətini davam etdirirdi. 1538-ci ildə Şirvanşahlar dövləti ləğv edildi və Səfəvilər dövlətinə qatıldı, 1551-ci ildə isə Şəki ərazisi Azərbaycan Səfəvilər dövlətinə birləşdirildi. XVII əsrin sonlarından başlayaraq Səfəvi dövləti dərin iqtisadi və siyasi tənəzzül dövrünə qədəm qoydu. 1736-cı ilin martında Nadir Əfşar Muğanda tacqoyma mərasiminə toplaşmış feodallar tərəfindən şah elan edildi. Beləliklə, Səfəvilər sülaləsinin hakimiyyətinə rəsmən son qoyuldu.

Ağrfezəni Səfəvilərinin Nəstəliqatı-XVI-ın əvvəlində Ağrfezəni Səfəvilərinin (1501-1736) hասարակական-տնտեսական, քաղաքական, մշակութային, կենտրոնը: Ağրfezəni, Իրանը, Հարավային Թուրքմենստանը և ժամանակակից Աֆղանստանը (բացառությամբ Բելիի վիլայեթի) Իրազի-Արաբ և այլ տարածքները գտնվում էին Աֆղանստանի սահմանների ներքո: Աղրfezəni Səfəvilərinin պետության հիմնադիրը հասարակում է Շահ Իսմայիլ I-ը: Կատարյալ կրթություն ու դաստիարակություն ստացած Իսմայիլը 1499 թ. սկսած, ներգրավվում է լարված ռազմական-քաղաքական պայքարին: 1501 թ. շահի գահ բարձրացող, նոր պետություն ստեղծող Իսմայիլ I-ը կարճ ժամանակաընթացքում պետությունը վերածում է հզոր կայսրության: Աֆղանստանի պետությունը ղեկավարող տոհմի անունը ծագումով աղրfezəniական թուրքեր է եղել և այն կապված է Աֆղանստանի տոհմի ղեկավար Շեյխ Սեյֆեդդին Արդաբիլիի անվան հետ: Աֆղանստանի պետության մայրաքաղաքը տարբեր ժամանակներում եղել է Թավրիզը(1501-1555), Ղազվինը (1555-1598) և Իսփահանը (1558 թվականից): Աֆղանստանի պետության հասարակական, տնտեսական, մշակութային տեսակետից ամենաշատ զարգացած գավառը Աղրfezəni էր: Աղրfezəniի ղրգրլաշ ցեղերը (պետական աղրյուրներում «Ղրգրլաշների պետություն» անվամբ նշվելն էլ հենց հենվում է այդ պատմական աղրյուրներին) և Արդաբիլի ֆեոդալները մեծ դեր են խաղացել Աֆղանստանի պետության մեջ: Շահ Իսմայիլ I-ի որդին Թահմասիբ I-ն էլ է շարունակում Աղրfezəniի տարածքները միացնելու քաղաքականությունը: 1538 թ. Շիրվանշահների պետությունը վերացվում է որպես պետություն և միացվում է Աֆղանստանի պետությանը, իսկ 1538 թ. Շաքիի տարածքը միացվում է Աղրfezəniի Աֆղանստանի պետությանը: XVII-րդ դարի վերջերից սկսած Աֆղանստանի պետությունը խոր տնտեսական ու քաղաքական ճգնաժամ է ապրում: 1736 թ. մարտին Նադիր Աֆշարը Մուղանում թագադրության արարողությանը հավաքված ֆեոդալների կողմից շահ է հայտարարվում: Այսպիսով պաշտոնապես վերջ է տրվում Աֆղանստանի պետության գոյությանը:

və iqtisadi mərkəzi qala divarları ilə əhatələnmiş Lənkəran şəhəri idi. Seyid Abbas xanın ölümündən sonra tarixdə talışlı Qara xan kimi tanınan Cəmaləddin Mirzə bəy taxta çıxdı. Onun dövründə xanlığın siyasi sabitliyinə və iqtisadi inkişafına yönəldilmiş xətt aydın hiss olunurdu.

Bakı xanlığı

1747-c ildə Nadir şah Əfşarın ölümündən sonra yerli feodallardan Mirzə Məhəmməd ağa şahın Bakıdakı əlaltısı Səlimi qovdu və özünü müstəqil xan elan etdi (1747-1786). Digər xanlıqlarla müqayisədə Bakı xanlığı hərbi-siyasi cəhətdən fərqlənmirdi. Onun ərazisi kiçik olub, eni 60, uzunluğu 90 verst idi. Bütün Abşeron yarımadası ilə birlikdə Bakı şəhəri və 39 kənd onun tərkibinə daxil idi. Mirzə Məhəmməd xanın varisləri dövründə Bakı xanlığı qubalı Fətəli xandan vassal asılılığına düşdü. Fətəli xan 1766-cı ildə öz bacısı Xədicə Bikəni bakılı Məlik Məhəmməd xana ərə verdi və bununla Bakı xanlığının Quba xanlığından asılılığını təmin etdi.

Gəncə xanlığı

Gəncə bəylərbəyliyi əsasında yaranmışdı. Bu bəylərbəyilik irsi olaraq kiçik fasilələrlə XVII əsrdən 1804-cü ilə qədər Qacarlar tayfasının Ziyadlı oymağına məxsus Ziyadoğlular nəslə tərəfindən idarə olunmuşdur. Xanlığın banisi Şahverdi xan Ziyadoğlu idi. Gəncə həm hərbi-siyasi, həm də iqtisadi-təsərrüfat baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Yarandığı vaxtdan bu xanlıq qonşu feodal hakimlərin hücum obyektinə çevrilmişdi. Gəncə xanları düşmənlə mübarizədə gah bu, gah da digər güclü düşmən arasında hiylə işlətməli olurdular.

Dərbənd xanlığı

Dərbənd xanlığının banisi Məhəmmədhüseyn xan özünün amansız daxili siyasəti ilə istər zəhmətkeş kütlələrin, istərsə də feodal təbəqənin bir çox nümayəndələrinin nifrətini qazanmışdı. 1759-cu ildə dərbəndlilərin xahişi ilə qubalı Fətəli xan Dərbəndə hərbi yürüş etdi. Dərbəndlilərin köməyi ilə şəhər Fətəli xanın əlinə keçdi. Bu hadisədən sonra, demək olar ki, Azərbaycanın şimal xanlıqlarının Rusiyaya birləşdirilməsində Dərbənd və Quba xanlıqları vahid bir dövlət oldular.

Şamaxı xanlığı

Şamaxı xanlığı yerli feodalların və şəhər əyanlarının xarici və ölkə daxilindəki düşmənlərə qarşı apardıqları inadlı mübarizənin gedişində yarandı. Bir neçə əsr Şirvanşahlar dövlətinin paytaxtı, sonralar isə Şirvan bəylərbəyliyi mərkəzi olmuş Şamaxı şəhəri, XVIII əsrin sonlarına qədər həm iqtisadi, həm də ticarət baxımından öz üstünlüyünü saxlamışdı. Nadir şah dövlətinin süqutundan sonra Şamaxının siyasi həyatında köklü dəyişikliklər baş verdi. Nisbətən kiçik ərazidə iki xanlıq yarandı: mərkəzi Ağsu olmaqla, Yeni Şamaxı və mərkəzi Şamaxı olmaqla, köhnə Şamaxı. Şamaxıda mövcud olan ikihakimiyyətlik

kyarınlaşdırılması ilə əlaqədar olaraq tarixdəki yeri və əhəmiyyətini dəqiqləşdirmək üçün tədqiqat aparılmalıdır.

Qədim Azərbaycan tarixi mənbələrinə əsasən:

Qoraxlı xanlığı

Qoraxlı xanlığının hüdudları Zəncan xanlığı ilə

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

1726-cı ildə -səltənət xanlığına birləşdirildi

uzun müddət davam edə bilməzdi. 1763-cü ildə Köhnə Şamaxıda möhkəmlənən Məhəmməd Səid xan Yeni Şamaxını alıb, Köhnə Şamaxıya birləşdirdi. Köhnə Şamaxı isə yeni xanlığın mərkəzi oldu. Lakin hadisələrin gedişi göstərdi ki, Şamaxı qonşu feodalların hücumu üçün açıqdır. Tez-tez baş verən basqınlar onun iqtisadi inkişafına ziyan vurdu və 1768-ci ildə qubalı Fətəli xan tərəfindən işğal edildi.

Naxçıvan xanlığı

Naxçıvan xanlığının əsasını Kəngərli boyunun başçısı Heydərqulu xan qoymuşdur. Xanlığı gücləndirmək və təcavüzlərdən qorumaq məqsədilə Heydərqulu xan (1747-1763/64) hakimiyyətinin ilk dövrlərində daha güclü olan Qarabağ xanlığına arxalanırdı. Heydərqulu xanın ölümündən sonar 1787-ci ilə qədər hakimiyyət uğrunda mübarizə nəticəsində Naxçıvan xanlığı zəifləyir, Xoy, Qarabağ, İrəvan xanlıqları, Kartli-Kaxeti çarlığı və İran arasında ardı-arası kəsilməyən mübarizənin obyektinə çevrilir.

İrəvan xanlığı

Çuxursəd bəylərbəyliyi əsasında təşəkkül tapmışdı. Nadir şah qətlə yetirildikdən sonra, İrəvanda İran ağalığına qarşı üsyana başçılıq edən yerli feodal Mir Mehdi xan özünü xan elan edərək, müstəqil İrəvan xanlığının əsasını qoydu. Lakin İrəvan xanlığı keçmiş bəylərbəyliyin bütün ərazilərini əhatə edə bilmədi. Onun bir hissəsi Naxçıvan və digər xanlıqların tərkibinə daxil edildi. Xanlığın mərkəzi İrəvan şəhəri idi.

Qaradağ xanlığı

Azərbaycanın cənubunda yerləşən zəif xanlıqlardan biri idi. Onun əsasını qoyan köçəri tayfalardan birinin müdrik başçısı olan Kazım xan (1748-1752) qonşu feodal hakimlərə münasibətdə ehtiyatlı siyasət yeridir, ölkənin daxili işlərini qaydaya salaraq, abadlıq işləri ilə məşğul olur, xanlığın mərkəzi olan Əhərdə müxtəlif ictimai binalar tikdirirdi. Qaradağ xanlığı 1782-ci ildə Xoy və Qarabağ xanlıqlarının birləşmiş qüvvələri tərəfindən işğal edildi. Bundan sonra Qaradağ xanlığı, demək olar ki, öz müstəqilliyini itirdi.

Təbriz xanlığı

Banisi Dünbülü tayfasının görkəmli nümayəndəsi Nəcəfqulu xan (1745-1780) olmuşdur. O, Təbrizdə urmiyalı Fətəli xan Əfşarın fəal yardımını ilə möhkəmlənmişdi. Buna görə də müəyyən vaxt ərzində Təbriz xanlığı Urmiya xanlığından asılı vəziyyətdə olmuşdu. 1763-cü ildə Fətəli xan Əfşar Kərim xan Zənd tərəfindən məğlub edildikdən sonra Təbriz xanlığı tam müstəqillik qazandı.

Marağa xanlığı

Marağa xanlığının əsasını Əliqulu xan Müqəddəm (1747-1750) qoymuşdur. Elə bir əhəmiyyət kəsb etməyən bu xanlıq Ağa Məhəmməd şah Qacar hakimiyyətdə gələndə qədər müstəqil idi.

Ərdəbil xanlığı

Ərdəbil xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Şirvan xanlığı Şirvan xanlığına birləşdirildi.

Ղարաբաղի, Իրավանի խանությունների Քարթլի-Կախեթիի թագավորության և Իրանի միջև չդադարող պայքարի օբյեկտի: Իրավանի խանությունը Ստեղծվել է Չուխուրսաղ բեյլարբեյության հիմնա վրա: Նադիր շահի սպանությունից հետո, Իրավանում Իրանի աղայության դեմ ապստամբությունը գլխավորող տեղացի ֆեոդալ Միր Մեհդի խանը իրեն խան հռչակելով, հիմք դրեց անկախ Իրավանի խանությանը: Սակայն Իրավանի խանությունը չկարողացավ ներգրավել նախկին բեյլարբեյության ողջ հողերը: Նրա մի մասը մտցվեց Նախչրվանի ու այլ խանությունների կազմի մեջ: Խանության մայրաքաղաքը Իրավան քաղաքն էր: Ղարաբաղի խանությունը Ադրբեջանի հարավում տեղավորված թույլ խանություններից մեկն էր: Նրա հիմնադիրը քոչվոր ցեղերից մեկի խելացի առաջնորդ եղող Քյազիմ խանը (1748-1755) հարևան իշխող ֆեոդալների հետ հարաբերություններում զգույշ քաղաքականություն է վարում, կարգավորելով երկրի ներքին գործերը, զբաղվում է բարեկարգման աշխատանքներով, երկրի կենտրոնը հանդիսացող Ահարում տարբեր հասարակական շենքեր է կառուցել տալիս: Ղարաբաղի խանությունը 1782 թ. զավթվում է Խոյի ու Ղարաբաղի խանությունների միացյալ ուժերի կողմից: Դրանից հետո, խանությունը կարելի է ասել կորցնում է իր անկախությունը: Թավրիզի խանությունը Հիմնադիրն է եղել Դունբուլի տոհմի նշանավոր ներկայացուցիչ Նաջաֆգուլի խանը (1745-1780): Նա ամրապնդվել է Թավրիզում ուրմիացի Ֆաթալի խան Աֆշարի ակտիվ օգնության շնորհիվ: Դրա համար էլ որոշ ժամանակի ընթացքում Թավրիզի խանությունը եղել է Ուրմիայի խանությունից կախյալ: 1763 թ. Ֆաթալի խան Աֆշարը Ջենդի կողմից պարտության մատնվելուց հետո, Թավրիզի խանությունը լրիվ անկախություն է ստացել: Մարաղայի խանությունը Մարաղայի խանությունը հիմնվել է Ալիգուլի Մուգադդամ խանի կողմից (1747-1750): Այնքան էլ կարևորություն չունեցող այս խանությունը անկախ է եղել մինչև Աղա Մուհամմեդ շահ Գաջարի իշխանության գալը: Արդաբիլի խանությունը Արդաբիլի խանության հիմնադիրը եղել է Շահսեվան տոհմի ղեկավար Նազարալի խանը (1747-1783): Նրա իշխանության օրոք խանությունը զարգացել է: Նազարալի խանը

	<p>ամուսնական դիվանագիտության միջոցով Ղարաբաղի Իբրահիմ խանի հետ բարկամական կապեր է հաստատել և բարիդարցիական հարաբերությունների մեջ էր Լենքորանի խանության հետ: Ուրմիայի խանությունը Ուրմիայի խանության ղեկավարը Աֆշարների տոհմից եղող Ֆաթալի խան Աֆշարն էր (1747-1763): Իր սահմաններն ընդարձակել ցանկացող խանը որոշ ժամանակաընթացքում կարողացավ Հարավային Ադրբեջանում բավականին տարածքներ զավթել: 1763 թ. Քերիմ խան Չենդի կողմից պարտության մատնվելուց հետո, Ուրմիայի խանությունը կորցրեց իր նախկին նշանակությունը: Խոյի խանությունը Խոյի խանության առաջին տիրակալը եղել է Շահբազ խանը (1747-1763): Նա Նադիր շահի օրոք Խոյի վիլայեթի տիրակալ էր նշանակվել: Իսկ Նադիր շահի մահվանից հետո հայտարարվել է Խոյի խանության անկախ տիրակալը: Խաղաղ քաղաքականություն վարող Շահբազ խանը Ֆաթալի խան Աֆշարի հետ բարեկամական կապեր էր պահպանում: Մակուի խանությունը Մակուի խանության հիմնադիրը Բայաթ տոհմի ղեկավար, Նադիր շահի հրամանատարներից մեկը՝ Ահմեդ Սուլթանն էր (1747-1778): Շահի մահվանից հետո, հայրենիք վերադարձող Ահմեդ Սուլթանը Մակուն հայտարարեց անկախ խանություն, իսկ իրեն՝ խանության տիրակալ: Խանության մայրաքաղաքը՝ երկու կողմերից սարերով շրջապատված Մակու քաղաքն էր: Մակուի խանությունն իր մեջ ներառել էր 30 գյուղ: Սարաբի խանությունը Սարաբի խանությունը ստեղծվել է Շագագի տոհմի ղեկավար Ալի խանի կողմից (1747-1786): Նադիր շահի մահվանից հետո, խառնաշփոթություններից օգտվող Ալի խանը իր տոհմի ներկայացուցիչների շրջանում իրեն խան է հռչակել: Վերոհիշյալ խանություններից բացի Քուռ և Արագ գետերի միացման վայրում գոյություն է ունեցել Ջավադի խանությունը և Քուռ գետի հովտում առկա է եղել ևս մի փոքր խանություն՝ Սալյանի խանությունը: Ռուսաստանի և Իրանի միջև ստորագրված Գյուլիստանի (1813) և Թուրքմենչայի (1828) պայմանագրերի համաձայն, Ադրբեջանը բաժանվեց երկու կայսրությունների միջև: Ադրբեջամի Հյուսիսային մասը միացվեց Ռուսաստանին, իսկ հարավային մասը՝ Իրանին:</p>
--	--

	<p>տարբերություն է նկատվում: 1918 թ. ապրիլի 22-ին Անդրկովկասի անկախ դաշնային հանրապետության հռչակվելը չվերացրեց այդ հակասությունները: 1918 թ. մայիսի 26-ին Անդրկովկասյան Սեյմը հայտարարեց իր արձակվելը և նույն օրը վրացիները հայտարարեցին Վրաստանի անկախության մասին: Մայիսի 27-ին Սեյմի մահմեդական ֆրակցիան ստեղծեց Ադրբեջանի Ազգային Խորհուրդը: Երկար վիճաբանություններից հետո՝ որոշում ընդունվեց Ադրբեջանի պետական անկախության հռչակման ու Ինքնիշխանության հռչակագրի ընդունման մասին: Ստեղծվեց Ժամանակավոր կառավարություն: Հանրապետությունը առաջին իսկ հրամանագրով՝ անկախ ազգությունից, կրոնից, սոցիալական վիճակից և սեռից, երկրի բոլոր քաղաքացիներին հավասար իրավունքներ տվեց: 1918 թ. հունիսի 16-ին Ազգային Խորհուրդն ու կառավարությունը իր գործունեության կենտրոնը Թիֆլիսից փոխադրեց Գյանջա: 1918 թ. հունիսի 15-ին ծանր կռիվներից հետո, Նուրու փաշայաի գլխավորությամբ Կովկասի Իսլամական Բանակը Բաքուն ազատեց Ցենտրոկասպիի վարչակարգի մնացուկներից: 1918 թ. սեպտեմբերի 17-ին Ադրբեջանի կառավարությունը տեղափոխվեց Բաքու: Հասարակության մեծ հաջողություններից մեկը եղել է՝ 1920 թ. հունվարի 11-ին Փարիզի Խաղաղության Խորհրդաժողովում Ադրբեջանի որպես անկախ պետություն ճանաչվելը: Մահմեդական Արևելքում առաջին խորհրդարանական հանրապետությունը՝ Ադրբեջանի</p>
<p>Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası - 28 aprel 1920-ci ildə Sovet Rusiyasının hərbi təcavüzü nəticəsində süquta uğramış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ərazisində Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının (Azərbaycan SSR) yaradıldığı elan olundu. Azərbaycan Müvəqqəti İnkilab Komitəsinin RSFSR ilə qarşılıqlı etimad və tanınmağa əsaslanan ittifaq bağlamaq barədə müraciətinə cavab olaraq, mayın 5-də V.İ.Leninin RSFSR Xalq Komissarları Soveti adından Azərbaycan Sovet hökumətinə göndərdiyi teleqramda müstəqil Azərbaycan SSR-in tanınması bəyan edildi. Sovet Rusiyasının 11-ci ordusunun gücü ilə qurulmuş Azərbaycan hökumətinin müstəqilliyinin tanınması formal xarakter daşıyırdı. Azərbaycan SSR-in nəinki siyasi fəaliyyəti, eləcə də iqtisadiyyatı və xüsusilə xalq təsərrüfatının əsas sahəsi olan neft sənayesi Rusiyanın burada olan nümayəndələri tərəfindən idarə olunurdu.</p>	<p>Ադրբեջանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետություն-1920 թ. ապրիլի 28-ին Խորհրդային Ռուսաստանի ռազմական հարձակման արդյունքում անկում ապրած Ադրբեջանի Ժողովրդական Հանրապետության տարածքում Ադրբեջանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետություն (Ադրբեջանի ԽՍՀ) ստեղծվեց: Ի պատասխան Ադրբեջանի Ժամանակավոր Հեղափոխական Կոմիտեի ՌԽԴՄՀ-ի հետ փոխադարձ վստահության ու ճանաչման վրա հիմնվող դաշինք կնքելու մասին դիմումի, մայիսի 5-ին Վ.Ի.Լենինը Ժողովրդական Կոմիսարների անունից Ադրբեջանի Խորհրդային իշխանությանը հղած հեռագրում հայտարարել է՝ անկախ Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի ճանաչման</p>

tendensiyasının məntiqi yekunu olaraq 1991-ci ildə Azərbaycan 71 il sonra yenidən öz müstəqilliyinə qovuşdu.

Ադրբեջանի ժամանակակից պատմության շրջադարձային փուլի հիմքը դրվեց: Ադրբեջանի ԿԿ ԿԿ-ի առաջին քարտուղարի պաշտոնում Հեյդար Ալիևի ղեկավարությամբ՝ հանրապետության դինամիկ զարգացման համար կոմպլեքս նախագծերի նախապատրաստման գործում անխոնջ գործունեությունը, բազմաթիվ նախաձեռնություններն ու հսկայական էներգիան վերածվեց ողջ 1970-ական թվականների վառ օրինակների: 1970-1985 թվականները նշվում են որպես Ադրբեջանի կառուցողական տարեգրության ամենավառ էջեր: Տեղի ունեցող փոփոխությունների քանակով, տնտեսական ու սոցիալական կառուցվածքային բարեփոխումների բնույթով, ժողովրդի նյութական բարեկեցության որակապես նոր փուլին անցնելու տեսակետից այդ տարիները Ադրբեջանի նոր պատմության մեջ գրավում են ամենակարևոր տեղը: 1987 թ. սկսած, հայ անջատողականների կողմից առաջ քաշված՝ այսպես կոչված Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը նոր արգելք հանդիսացավ հանրապետության զարգացման հանապարհին: Այդ խնդիրը, հենց առաջին օրերից ադրբեջանական ժողովրդի կողմից ընդունվեց, որպես հանրապետության տարածքային ամբողջականության դեմ, քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների խախտմանն ուղղված մի փորձ: Չնայած տարբեր մակարդակի պետական կառույցների կողմից սահմանների անձեռնմխելիության բազմիցս պաշտոնապես հաստատվելուն, Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Հանրապետության Ադրբեջանի կազմից հանելու նպատակ հետապնդող քաղաքականությունը փուլ առ փուլ կյանքի էր կոչվում: Ոտքի կանգնած ժողովրդի հավատն ու կամքը կոտրելու, ազգային ինքնությունը նվաստացնելու և Խորհրդային Միության ռազմական մեքենայի ուժը ցուցադրելու նպատակով իրագործված Հունվարի 20-ի ողբերգությունը տոտալիտար կոմունիստական վարչակարգի՝ ադրբեջանական ժողովրդի դեմ ռազմական հարձակումն ու ոճրագործությունն էր: Տեղի ունեցած դեպքերի ֆոնի վրա ողջ ԽՍՀՄ-ի տարածքում, որպես կենտրոնախույզ միտման տրամաբանական արդյունք՝ 1991 թ. Ադրբեջանը 71 տարուց հետո կրկին ձեռք բերեց իր անկախությունը:

Azərbaycan Respublikası - 1991-ci il oktyabrın 18-də "Müstəqillik haqqında" Konstitusiyaya aktının qəbul edilməsi ilə XX əsr Azərbaycan tapixinin yeni mərhələsi başlandı. Həmin dövrdə əvvəl SSRİ, daha sonra isə Rusiya hərbi-siyasi dairələrinin köməyi ilə Ermənistan Azərbaycana qarşı hərbi əməliyyatlar keçirirdi. Azərbaycan hakimiyyətinin qətiyyətsizliyi ölkənin iqtisadi və siyasi maraqlarına, suveren dövlət hüquqlarının təmin olunmasına cavab vermirdi. Yaranmış böhranlı vəziyyətdə xalqın təkidli tələbi ilə iqtidar Heydər Əliyevi Bakıya dəvət etdi. 1993-cü il iyunun 15-də Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri, oktyabrın 3-də isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. Heydər Əliyev düşünülmüş və uzaqgörən siyasəti ilə bir sıra ərazilərin ermənilərin əlinə keçməsinə yol vermiş hərbi müxalifəti neytrallaşdırdı. Vətəndaş müharibəsinin, ölkənin parçalanmasının qarşısı alındı. Orduda ciddi islahatlar həyata keçirildi. Faktiki olaraq yenidən quruldu. Heydər Əliyev dövlətin xarici siyasətini xalqın maraqlarını, dünyada baş verən ciddi dəyişiklikləri, beynəlxalq sistemin sürətlə qloballaşması ilə əlaqədar yeniləşməsinə nəzərə alaraq pragmatik əsasda qurdu. Qonşu dövlətlərlə münasibətlər nizama salındı. Ölkə bir çox beynəlxalq qurumlara daxil oldu, Paris Xartiyasına, NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramına qoşuldu. 1995-ci ildə Azərbaycan dövləti keyfiyyətə yeni mərhələyə daxil oldu. Həmin il noyabrın 12-də müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası qəbul olundu. Elə həmin gün respublikada ilk demokratik parlament seçkiləri keçirildi. Respublikada azad siyasi fəaliyyət, plüralizm təmin edildi. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, söz, fikir və mətbuat azadlığının təmin edilməsi, senzuranın ləğv olunması haqqında prezident fərmanları verildi. Məhkəmə islahatı keçirildi. Şərqdə ilk olaraq Azərbaycanda ölüm cəzası ləğv edildi. Bazar iqtisadiyyatının inkişafına, investisiyaların cəlb olunmasına aid mühüm qanunlar qəbul edildi, əsaslı islahatlar keçirildi. Xarici investisiyaların cəlb olunması üçün "açıq qapı" siyasəti, neft strategiyası işlənilib hazırlandı və uğurla həyata keçirildi. 1994-cü il sentyabrın 20-də aparıcı neft şirkətləri ilə "Əsrin müqaviləsi" imzalandı. Həmin dövrdən başlayaraq, böyük şirkətlərin Azərbaycana marağı artdı, xarici sərmayə qoyuluşlarına və iqtisadi artım sürətinə görə Azərbaycan dünya liderləri sırasına çıxdı. Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərləri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Prezident Heydər Əliyev Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mümkün qədər qanunçuluqla, qırğın və dağıntılara yol vermədən, dinc vasitələrlə həll etmək xəttini götürmüşdü. Onun siyasi uzaqgörənliyi və iradəsi sayəsində ATƏT-in Lissabon sammitində (1996,

Ukrayna **Zəmanə** **1991** **№**
hökumətlərinin 18-inci «Müstəqillik haqqında»
Səhifələndirilmiş sənədli qurumunun sənədli
Ukrayna Respublikasının XX-inci qanun qanun: 1991-ci il oktyabrın 24-də Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. Heydər Əliyev düşünülmüş və uzaqgörən siyasəti ilə bir sıra ərazilərin ermənilərin əlinə keçməsinə yol vermiş hərbi müxalifəti neytrallaşdırdı. Vətəndaş müharibəsinin, ölkənin parçalanmasının qarşısı alındı. Orduda ciddi islahatlar həyata keçirildi. Faktiki olaraq yenidən quruldu. Heydər Əliyev dövlətin xarici siyasətini xalqın maraqlarını, dünyada baş verən ciddi dəyişiklikləri, beynəlxalq sistemin sürətlə qloballaşması ilə əlaqədar yeniləşməsinə nəzərə alaraq pragmatik əsasda qurdu. Qonşu dövlətlərlə münasibətlər nizama salındı. Ölkə bir çox beynəlxalq qurumlara daxil oldu, Paris Xartiyasına, NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramına qoşuldu. 1995-ci ildə Azərbaycan dövləti keyfiyyətə yeni mərhələyə daxil oldu. Həmin il noyabrın 12-də müstəqil Azərbaycanın ilk Konstitusiyası qəbul olundu. Elə həmin gün respublikada ilk demokratik parlament seçkiləri keçirildi. Respublikada azad siyasi fəaliyyət, plüralizm təmin edildi. İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, söz, fikir və mətbuat azadlığının təmin edilməsi, senzuranın ləğv olunması haqqında prezident fərmanları verildi. Məhkəmə islahatı keçirildi. Şərqdə ilk olaraq Azərbaycanda ölüm cəzası ləğv edildi. Bazar iqtisadiyyatının inkişafına, investisiyaların cəlb olunmasına aid mühüm qanunlar qəbul edildi, əsaslı islahatlar keçirildi. Xarici investisiyaların cəlb olunması üçün "açıq qapı" siyasəti, neft strategiyası işlənilib hazırlandı və uğurla həyata keçirildi. 1994-cü il sentyabrın 20-də aparıcı neft şirkətləri ilə "Əsrin müqaviləsi" imzalandı. Həmin dövrdən başlayaraq, böyük şirkətlərin Azərbaycana marağı artdı, xarici sərmayə qoyuluşlarına və iqtisadi artım sürətinə görə Azərbaycan dünya liderləri sırasına çıxdı. Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərləri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Prezident Heydər Əliyev Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mümkün qədər qanunçuluqla, qırğın və dağıntılara yol vermədən, dinc vasitələrlə həll etmək xəttini götürmüşdü. Onun siyasi uzaqgörənliyi və iradəsi sayəsində ATƏT-in Lissabon sammitində (1996,

dekabr) Azərbaycanın mövqeyi dünyanın 53 dövləti tərəfindən tanındı və müdafiə olundu. Lakin Ermənistanın qeyri-konstruktiv mövqeyi ilə əlaqədar münaqişənin həlli uzanır. Çağdaş Azərbaycan bu gün-XXI yüzillikdə demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğunda uğurdan uğura qovuşur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərlik etdiyi müasir Azərbaycan bu gün regionun lider dövlətidir.

վերացման մասին: Դատական բարեփոխումներ անցկացվեցին: Արևելքում առաջին անգամ Ադրբեջանում վերացվեց մահվան դատավճիռը: Կարևոր օրենքներ ընդունվեցին շուկայական տնտեսության զարգացման, ներդրումների կատարման վերաբերյալ, հիմնարար բարեփոխումներ անցկացվեցին: Արտասահմանյան ներդրումների ներգրավման համար պատրաստվել է «բաց դռներ» քաղաքականություն, նավթային ռազմավարություն, որը հաջողությամբ կյանքի է կոչվել: 1994 թ. սեպտեմբերի 20-ին առաջատար նավթային ընկերությունների հետ կնքվեց «դարի պայմանագիրը»: Նույն ժամանակաշրջանից սկսած, աճեց մեծ ընկերությունների Ադրբեջանի հանդեպ հետաքրքրությունը, արտասահմանյան ներդրումների ու տնտեսական աճիտեմպերով Ադրբեջանը մտավ աշխարհի առաջատար երկրների շարքը: Բաքու-Նովոռոսիյսկ, Բաքու-Սուպսա, Բաքու-Թբիլիսի-Ջեյհան նավթատար խողովակամարերը, Բաքու-Թբիլիսի-Էրզրում գազատարը կարևոր դեր են խաղում երկրի տնտեսական անվտանգության ապահովման գործում: Նախագահ Հեյդար Ալիևը հայ-ադրբեջանական, դարաբաղյան հակամարտության հնարավորին չափ ավելի քիչ արյուն թափելու, կոտորածների ու սպանությունների առաջն առնելու, խաղաղ միջոցներով կարգավորման ուղին էր բռնել: Նրա քաղաքական հեռատեսության ու կամքի շնորհիվ, ԵԱՀԿ-ի Լիսսաբոնյան գազաթնաժողովում (1996, դեկտեմբեր) աշխարհի 53 երկրների կողմից ճանաչվեց ու պաշտպանվեց Ադրբեջանի դիրքորոշումը: Սակայն Հայաստանի ապակառուցողական դիրքորոշման հետ կապված, երկարաձգվում է հակամարտության լուծումը: Ժամանակակից Ադրբեջանն այսօր XXI հարյուրամյակում, ժողովրդավարական, իրավական ու աշխարհիկ պետականության կառուցման գործում նորանոր հաջողություններ է ձեռք բերում: Ադրբեջանի Հանրապետության նախագահ Իլհամ Ալիևի ղեկավարած ժամանակակից Ադրբեջանն այսօր տարածաշրջանի առաջատար պետությունն է: